

Sik Domonkos

Néhány gondolat az internetes fórumokról a habermasi demokráciaelmélet szemszögéből

I.

Jürgen Habermas gondolkodói pályáját végigkíséri a kérdés, hogy miként lehet a modern korban a demokratikus berendezkedést megalapozni, illetve fennmaradását biztosítani. E probléma legutóbbi összefoglalását az 1992-ben megjelent *Faktizität und Geltung* (HABERMAS 1992) című kötetében végzi el Habermas: *A kommunikatív cselekvés elméletének* (HABERMAS 1986) politikai és jogi implikációit dolgozza ki, viszályra kényszerítve ezzel *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltásában* (HABERMAS 1971) felvetett problémákhoz. A könyv szerint az életvilágban kommunikatív aktusok nyomán létrejövő konszenzusok során kell a „közakaratot”¹ kialakítani, mely folyamatban nagy szerepe van a nyilvános fórumoknak, civil szervezeteknek. Az ilyen módon kialakított közakarat becsatornázása az igazgatási rendszerbe biztosítja a liberális demokrácia ideális működését, melyben a polgárok tényleges közakarata kerül megvalósításra az állam által². Ezt a berendezkedést (melyben az életvilágban kialakított közakarat fejeződik ki az igazgatási rendszer működésében) hivatott a jog intézményesíteni, ami ezáltal a formális eljárások szabályozásán túl egyben „a kommunikatív hatalom adminisztratív hatalommá történő transzformálásának médiuma” is kell, hogy legyen. (Vö. HABERMAS 1996, 169.)

E helyt nem áll módomban ismertetni a vonatkozó habermasi gondolatokat – még csak hozzávetőleges részletességgel sem.³ Azonban talán már a fentiekből is nyilvánvaló, hogy a habermasi társadalomelméleti modell lelke az életvilágban – pontosabban az informális nyilvánosságokban – lezajló kommunikáció nyomán kialakuló konszenzus. Amennyiben ez nem jön létre, az egész konstrukció alól kicsúszik a talaj. Ezen a ponton válik érdekessé az a kérdés, hogy empirikusan milyen keretek között működnek az informális nyilvánosságok. E kérdésben változásokat hozott az internethez való hozzáférés expanziója, melynek nyomán új kommunikációs terepek, agórák alakultak ki, ezeket összefoglaló néven internetes fórumoknak hívom. Az új kommunikációs terepeken természetesen számtalan kérdésről, számtalan formában kommunikálnak az emberek, s ezek között megtalálható a habermasi demokráciaelmélet alapját képező kommunikáció analógja is: a szabad és egyenlő felek között a közügyekről folyó, konszenzusra törekvő, racionális, szabad vita (vagyis a közakarat formálása). Az alábbi esszében

¹ Habermas rousseau-iánus vonásáról lásd: McCarthy (1996.) 54. o.

² Mindennek velős összefoglalása: „Informal public opinion-formation generates „influence”; influence is transformed into „communicative power” through the channels of political elections; and communicative power is again transformed into „administrative power” through „legislation.” (HABERMAS 1994, 8.)

³ Megtették ezt pl.: MCCARTHY 1981, FELKAI 1993, OUTHWAITE 1994, BALOGH–KARÁCSONY 2000.

azt vizsgálom – John S. Dryzek egy írásának szellemében⁴ –, hogy a habermasi ideális modellt (kommunikatív cselekvés során létrejövő konszenzus) mennyire közelíti meg az empirikus vita valósága⁵, illetve milyen tényezők szabnak határt annak, hogy a megvalósult és az ideális vita közelebb kerüljön egymáshoz. Mindez a habermasi paradigma keretei között megfogalmazva nem jelent mást, mint a formális pragmatika által kialakított – a nyelv immanens racionalitásán alapuló – ideális beszédaktusokkal összevetve vizsgálni az empirikus beszédaktusokat, így tárva fel esetleges kommunikációs patológiákat (Vö. HABERMAS 1986, 117–120.).

II.

Az általam megfigyelt honlapok egyik fő jellegzetessége az anonimitás. Ez azt jelenti, hogy a hozzászólók tetszőleges néven jelentkezhetnek be (egy felhasználó akár több néven is), személyi adataikat – nem kötelező módon – a fórum üzemeltetői tárolják. Vagyis a felhasználók virtuális és valós identitása teljes mértékben azonosíthatatlan⁶. Pusztán ez a tény egy sor érdekes következményt indukál, elsőként ezeket vizsgálom.

Nem áll előzmény nélkül az anonimitás egyénre gyakorolt hatásának vizsgálata a bölcseleti hagyományban. A modern nagyváros kialakulása nyomán kezdtek el foglalkozni (elsősorban a századfordulón német szociológusok – vö. pl.: TÖNNIES 2004 és SIMMEL 1973) azzal az új jelenséggel, melynek egyik legkorábbi feltűnéséről Walter Benjamin is ír *A második császárság Párizsa Baudelaire-nél* (BENJAMIN 1980) című esszéjében. Benjamin Baudelaire versei és levelei alapján igyekszik megfesteni a korabeli – a nagyszabású átalakítások nyomán mintaszerű világvárossá váló – párizsi⁷ élet képét. *A kőszülő* című fejezetben tárgyalja a tömeg élményét. A nagyvárosi tömeg úgy jelenik meg, mint olyan közeg, melyben az egyén nyom nélkül közlekedhet, s ebből fakadóan megőrizheti anonimitását⁸. Fontos hangsúlyozni, hogy ez minőséileg új élményként jelent meg a korban, s egyben érdekes következményekhez vezetett. Ahogyan Georg Simmel kifejti *A nagyváros és a szellemi élet* (SIMMEL 1973) című tanulmányában: a nagyvárosi élet alapvetően az egyén harcának terepe a társadalom és a technika nivelláló hatása ellen. A nagyvárosokban egyrészt fiziológiai okokból (túl sok és gyorsan váltakozó inger áradata), másrészt a pénzgazdálkodás szülte blazírtságból kifolyólag (mivel a pénzgazdálkodás logikája egyetlen dimenzióban értékeli a világban fellelhető objektumokat, ezért azok számunkra kifakulnak, sokszínű valójuk helyett elszürkült képüket látjuk) a közhangulatot a szenvtelenség uralja⁹. Simmel azonban ezt nem a bomlás jeleként interpretálja – szemben sok kortársával –,

⁴ Dryzek *Critical theory as a research program* című írásában a habermasi gondolatok empirikus vizsgálatokra való alkalmazását sürgeti (pl. kommunikációs patológiák feltárását).

⁵ Vizsgálódásom alapjául elsősorban magyar honlapok politikai fórumai (www.index.hu, www.gondola.hu, www.mno.hu, www.mancs.hu), ill. egy később idézett tanulmány kapcsán egy amerikai honlap (www.e-democracy.org) szolgáltak, melyeken nem-résztevő megfigyelést végeztem.

⁶ Vö.: <http://forum.index.hu/Custom/showDisclaimer> – a www.index.hu fórumának szabályzata.

⁷ London utcáiról Engels hasonló tapasztalatokat jegyez fel, ő „brutális közönről” beszél. (vö. MEM 2. köt. 241–242.o.)

⁸ Vö.: „A detektívtörténet eredeti társadalmi tartalma az, hogy az ember nyomai elmosódnak a nagyvárosi tömegben.” (BENJAMIN 1980, 860.) – vagyis az, hogy a detektív mint foglalkozás megszülethetett, előfeltételezi, hogy problematikus volt a városi ember nyomon követése.

⁹ „Talán nincs még egy olyan jelenség, amely olyan feltétlenül a nagyvároszhoz kötődne, mint a szenvtelenség.” – (SIMMEL 1973, 548)

hanem épp ellenkezőleg: „az elemei erejű szocializációs formák egyikeként” (SIMMEL 1973, 551.). E szocializációs forma minden mástól eltér tekintetben, hogy nagyfokú személyes szabadsággal jár¹⁰. A fentiek alapján elmondható, hogy a nagyvárosi életmódból fakadóan az anonimitás, illetve a közöny fokozódásával a nagyvárosi ember szabadságának növekedése is megállapítható.

Ezt a folyamatot tekintem tehát az internetes fórumokon megélt anonimitás és az ezzel párhuzamos szabadság előzményének. Fontos különbség, hogy míg a nagyvárosi anonimitásból fakadó szabadság mindig bizonyos keretek között maradt (ha az anonimitását arra használta fel az egyén, hogy törvénybe ütköző tettet hajtson végre, akkor az arra specializálódott szervezetek – pl. a rendőrség – mindent megtettek, hogy anonimitását felfedjék, és őt elfogják), addig a fórumozó szabadsága gyakorlatilag korlátlan (mivel eleve nem köteles valós adatait megadni, s ha IP címét tiltják le, akkor is folytathatja tevékenységét más IP címről, vagyis esetleges törvénybe ütköző cselekedet esetén – pl. vallási, etnikai alapon történő uszítás – sem számíthat retorziókra).

Megfigyeléseim szerint a pozitív szabadságnak¹¹ a virtuális térben megvalósult foka – abból fakadóan, hogy tetszőleges számú néven jelentkezhetnek be a fórumozók – maximálisnak mondható (gyakorlatilag multiplikált pozitív szabadságra tesznek szert, vagyis nem pusztán „önmaguk” korlátlan urai, hanem akárhány „önmaguk” urai). Ez magával vonja azt, hogy hatalmi eszközökkel nem szankcionálhatóak a fórum házi-rendjét megszegő felhasználók, noha gyakran hiúsulnak meg amiatt párbeszéd, viták, hogy az egyik fél – vagy egy harmadik fél – önkényesen ellehetetleníti azt. Mielőtt megvizsgálánk, hogy ez milyen problémákat vet fel, röviden ismertetem a vonatkozó habermasi gondolatokat.

A kommunikatív cselekvés elmélete szerint, szemben a teleológiai, a normavezérelt és a dramaturgiai cselekvésekkel, melyek a popper-i három világ – objektív, társadalmi, szubjektív – közül mindig csak egyre vonatkoznak, a kommunikatív cselekvés során egyszerre viszonyulunk mindhárom világhoz, hogy úgy definiálhassuk a valóság egy adott szeletét, ahogy az a jelenlévők számára adott (HABERMAS 1986, 56.). A kommunikatív cselekvés további fontos jellemzője, hogy magából a kommunikációból fakadó immanens normativitást juttatja érvényre (vagyis nem az – amúgy megkérdőjelezhető – értékekből fakadót). Ezt az austini beszédaktus-elméletből vezeti le Habermas: a pusztán illokúciós célt követő cselekvők interakciója kommunikatív cselekvéshez vezet (HABERMAS 1986, 96.), a perlokúciós célok követése nyelvi közvetítésű – rejtett – stratégiai cselekvéshez (HABERMAS 1986, 103.). Egy tetszőleges beszédaktus illokúciós alkotórésze egyszerre tartalmazza (a nyelvi jól megformáltság igényén túl) az igazság (az objektív világnak való megfelelés), a helyesség (a társadalmi normáknak való megfelelés) és az őszinteség (a megnyilatkozó szubjektív állapotának való megfelelés) érvényességi igényét (HABERMAS 1986, 105.). Esetleges valóság-definiálásra vonatkozó nézetkülönbség esetén a racionális vita ezen érvényességi igények bírálatával és védelmével valósul meg metakommunikatív (diszkurzív) szinten. Az ilyen módon

¹⁰ Ezen a ponton érdemes utalni Fran Tonkiss: *The ethics of indifference* című tanulmányára, melyben a simmeli gondolatokat fejleszti tovább, amikor egy közönyre alapozott etika koncepcióját vázolja fel.

¹¹ Itt Berlin megkülönböztetésére támaszkodom a pozitív, tehát valamire és a negatív, tehát valamitől való szabadság között. (BERLIN 1990)

kialakított konszenzus tekinthető valódi konszenzusnak, s egyben a nyelvi normativitás érvényre jutásának. Amennyiben nem tisztán illokúciós célt követnek a felek, a kommunikatív cselekvésre „parazitaként” telepedő rejtett stratégiai cselekvésről (melynek két altípusa van a tudatosság szerint: manipuláció, és szisztematikusan torzított kommunikáció)¹², amennyiben egyes érvényességi igények bírálhatósága nem áll a felek módjában, hamis konszenzusról beszélünk.

A habermasi koncepció fényében az anonimitás ambivalens hatásának tekinthető: egyfelől a belőle fakadó szabadság felszabadítja a racionális vita számára a kommunikációt¹³. Ez által az internetes kommunikáció megközelíti a habermasi kommunikatív cselekvés ideálját: semmiféle külső kényszer alkalmazására nincs mód a vitában, így csak az érvek racionális érvényessége dönt elfogadásukról. Másfelől veszélybe is sodorja azt: csak akkor jöhet létre kommunikáció a fórumon, ha a résztvevő felek – saját meggyőződésükből, s nem szankciótól tartva – kezességet vállalnak megnyilvánulásaik érvényességéért¹⁴. Az empirikus kép kettős: vannak, akik eszerint járnak el, közöttük érvényességi igény bírálat és védelem szabályainak megfelelő racionális vita alakul ki. Azonban vannak, akik kihasználják az anonimitásból fakadó szankcionálhatatlanságot, s nem vállalnak kezességet megnyilvánulásaik érvényességéért, emiatt sok potenciális vita megghiúsul¹⁵. Hasonló megfigyelésről számol be Lincoln Dahlberg egy cikkében (DAHLBERG 2001), aki a habermasi polgári nyilvánosság modellt szembesítette a minnesotai e-democracy (www.e-democracy.org) politikai fórumával. Kutatási eredményei azt mutatják, hogy egy olyan fórumon, ahova valós nevükön írnak az egyének, sokkal felelősebb módon zajlanak a viták, jobban megközelítve a habermasi ideált. Vagyis a totális anonimitás felszámolása, úgy tűnik, közelebb viszi az empirikus vitákat az ideálishoz, lévén elősegíti, hogy a fórumozók kezességet vállaljanak megnyilvánulásaik érvényességéért (igaz, ezzel egyúttal sérül a vita ideális szabadsága).

III.

Dahlberg cikkének tanúsága szerint a viták minőségét némiképp beárnyékolja, hogy olykor akadnak olyan fórumozók, akik nem képesek eltávolodni eredeti álláspontjuktól, azt foggal-körömmel védik. Hasonló jelenség a magyar fórumokon is igen általánosnak mondható. Az anonimitásból, illetve pozitív szabadságból fakadó nehézségek elemzése után ez utóbbi probléma vizsgálatát folytatom.

¹² Vö. HABERMAS 1986, 95–95. Ilyen helyzet áll fenn például, ha valaki visszaélve a többiek tiszta illokúciós céljaiba vetett bizalmával, a problematikus valóság-definíciót – mely kapcsán a vita kialakult – saját céljainak megfelelően manipulálja. Vagy, ha bizonyos tényekre (pl. vallási dogmákra) vonatkozó racionális bírálatot minden körülmények között visszautasító egyén próbál konszenzust kialakítani (öntudatlanul szisztematikusan torzul a kommunikáció, hiszen bizonyos tények bírálatatlanok).

¹³ Ha nincsen szankció, nincsen lehetőség arra, hogy valaki hatalmi helyzetét kihasználva fogadtasson el egy érvet, korlátozva ezzel az ideális, szabad – ezért racionális – diskurzust, vagyis a legjobb érv döntési jogát.

¹⁴ Ha ezt nem teszik meg – ha a beszélő nem vállal kezességet „beszédaktusa érvényességi igényeinek valóra váltásáért” –, a kommunikatív cselekvés ellehetetlenedik. (Vö. HABERMAS 1986. 101.)

¹⁵ Érdekes tendencia figyelhető meg a www.index.hu honlap fórumán, ahol is – felismerve a felelősségre vonatatlanságból fakadó problémákat – ún. zárt topic-okat igyekeznek létrehozni a fórumozók, ahova a bekezdés feltételekhez kötött.

Habermas a kommunikatív cselekvés előfeltételének tekinti, hogy a cselekvő felek horizontja egy közös életvilág. Az Edmund Husserl, majd Alfred Schütz által kidolgozott életvilág-konceptióra¹⁶ támaszkodó habermasi életvilág-fogalom¹⁷ meglehetősen nehezen alkalmazhatónak bizonyul, amikor bizonyos konkrét kérdésekben próbáljuk eldönteni, hogy két egyén számára közös életvilág adott-e. A modern kor multikulturális társadalmában könnyen előfordulhat olyan eset, amikor két egyén kulturális különbsége olyan nagy fokú, hogy nem azonos az a „tudás horizont, amibe a tapasztalat beágyazódik” (pl. egy csadort viselő nő látványa egy muszlim számára teljesen természetes, míg a szomszédjában lakó feminista aktivista számára – mint az elnyomás szimbóluma – elfogadhatatlan). Ugyanígy a politikai fórumokon is probléma olykor, hogy a különböző pártok, ideológiák mellett erősen elkötelezett fórumozókról nehéz megmondani, hogy azonos életvilág adott-e számukra – hiszen a kulturális különbség oly nagy lehet köztük, hogy ez a valóság különböző észlelését eredményezheti –, s ezáltal van-e egyáltalán lehetőség arra, hogy köztük racionális vita jöjjön létre.

Mannheim Károly tudásszociológiája felől érdemes a kérdést megvizsgálni. Felkai Gábor olvasata szerint az *Ideológia és utópia* című kötetében a tudás „léthelyzethez kötöttségének” tanára alapozva alakítja ki a társadalmi, politikai harc eszközeként tekintett partikuláris ideológia fogalmát. Partikuláris ideológiáról akkor beszélhetünk, amikor a politikai ellenfelek egymás állításainak egy részét azon az alapon utasítják vissza (könyvelik el ideológiának), hogy egyszerűen nem hiszik el őket, azt gondolván, hogy azok az igazi szándékok elleplezését szolgálják (a totális ideológia esetében az ellenfél egész gondolatrendszerére mond hasonló alapon nemet). (Vö. FELKAI 1999, 32.) Habermas nyelvére lefordítva, a politikai ellenfelek eszerint egymás őszinteség-érvényességi igényét utasítják vissza, amikor – partikulárisan – ideologikusként könyvelnek el bizonyos állításokat. Vagyis úgy tűnik, hogy korántsem arról van szó, hogy a szembenálló politikai ellenfelek között a véleménykülönbség az életvilág szintjén helyezkedne el. Sokkal inkább azt lehet mondani, hogy az ellentétes politikai erők mellett elkötelezett fórumozók vitája úgy jellemezhető, hogy idült „őszinteség-érvényességi igény visszautasítás” esete áll fenn. Ez a kórisme önmagában talán aggasztó, de az, hogy a habermasi keretek között értelmezhető, és esetleg feloldható a probléma, talán némi reményre ad okot.

Az ellentmondás lehetséges feloldásához Habermas egyik nagy vitapartnerének, Niklas Luhmann-nak a gondolatai nyújtanak segítséget. A *Soziale Systeme* (LUHMANN 1984) című rendszerelméleti művében Luhmann az „emberi egyedeket”¹⁸ és a társadalmi rendszereket egyaránt autopoetikusán szerveződő, önreferenciális rendszerként

¹⁶ Schütz életvilág fogalma úgy foglaltható össze, mint az a reflektálatlan tudás-horizont, melybe az észlelet során a tapasztalat beágyazódik. Ebbe beletartozik az „és így tovább” és a „meg tudom ismételni” idealizációja, az abba való hit, hogy a környezetben lévő emberek is alapvetően hasonló életvilággal rendelkeznek, valamint az interiorizált „társadalmi- és kultúrvilág, mint vonatkoztatási keret”, mely „éppoly kétségbevonhatatlan, mint a „természeti világ” (SCHÜTZ – LUCKMANN 1984, 271).

¹⁷ Habermas számára az életvilág a „kölcsonös megértést célzó folyamatok horizontját képző kontextusnak látszik, amely – miközben lehatárolja a mindenkor adott helyzet relevanciatarományát – e helyzetben belül kivonja magát a tematizálás alól”. Ugyanakkor a schütz-i koncepciót „kulturalisztikusan megrövidítettnek” nyilvánítja, melyet épp ezért ki kell bővíteni az értékek és normák, vagyis a kulturális hagyományok alapján (HABERMAS 1986, 164–165.).

¹⁸ Szándékosan törekszik a „személy” helyett a fenti kifejezés használatára Luhmann, lévén e szóra rakódott konnotációktól, ill. a hozzájuk kapcsolódó filozófiai tradícióktól igyekszik elhatárolódní (vö. LUHMANN 1995, 211.).

definiálja. Egy rendszer környezetét a rajta kívül lévő rendszerek összessége alkotja, s a rendszer e környezet egyes rendszereivel megfigyelési relációba léphet (melynek definíciója: az információ és a megértés – mint kiválasztási folyamat – egyesülése), valamint kommunikálhat velük (amennyiben értelemmel bíró rendszerek), ezáltal új rendszert hozva létre. Kommunikáció alatt Luhmann a megfigyelés kibővítését érti: az információ és a megértés mellett a közlés aktusának egyidejű jelenlétét. A kommunikáció két rendszer (mivel dolgozatunk szempontjából ez releváns, a továbbiakban két emberi egyedre gondolok) között korántsem problémamentes, alapvetően valószínűtlen esemény a kettős kontingencia miatt (két, egymás számára ismeretlen egyén viselkedése kölcsönösen kiszámíthatatlan, mivel mindkét személy, mint rendszer, rendkívüli komplexitású). A kommunikáció valószínűbbé tételére szolgálnak a szimbolikusan általánosított kommunikációs médiumok: a pénz, a hatalom, az intimitás és a legáltalánosabb médium: a nyelv.

Eredeti gondolatmenetünket ott szakítottuk meg, hogy diagnosztizáltuk: a habermasi paradigma keretei között az őszinteség-érvényességi igény visszautasítása okozza a politikai ellenfelek konszenzus-képtelenségét. Ezt a problémát a luhmann-i paradigma nyelvére úgy lehet lefordítani, hogy a politikai ellenlábások közötti kommunikáció nehézségét a megértést elősegítő, szimbolikusan általánosított médiumok hiánya vagy elégtelen működése okozza¹⁹. Erre az esetre a luhmann-i paradigma keretei között megoldásként kínálkozik (további) médium(ok) alkalmazása, illetve az elégtelenül funkcionáló médium(ok) tökéletesítése. A fórumokon zajló politikai vitákat (mint kommunikációt) alapértelmezésben a nyelven kívül semmilyen szimbolikusan általánosított médium nem segíti (mint a megértést valószínűsítő tényező). A „hatalom” és a „pénz” összeegyeztethetetlen a nyelvi alapú kommunikatív cselekvéssel. Nem úgy az „intimitás”. Első pillantásra úgy tűnik, hogy az intimitásban mint médiumban nagy lehetőségek rejlenek, ha két, egymáshoz az őszinteség kérdésében közeledni nem tudó fél közötti kommunikációt kell elősegíteni.

Az intimitással – mint szimbolikusan általánosított médiummal – külön könyvben foglalkozik Luhmann (*Szerelem, szenvedély – az intimitás kódolásáról* – LUHMANN 1997). E könyvben az intimitás kódjának – elsősorban annak szerelmi megnyilvánulása alapján – történeti elemzését adja: hogyan lesz a szerelemből mint eszményítésből, idealizációból paradoxon, majd napjainkra „autonómiára, önreferenciára vonatkozó reflexió” (LUHMANN 1997, 20.). E napjainkra jellemző intimitás-felfogást Luhmann az interpenetráció fogalmával világítja meg. Interpenetráció alatt azt értjük, amikor két rendszer egymás számára kölcsönösen hozzáférhetővé teszi saját komplexitását a célból, hogy ez hozzájáruljon a másik rendszer autopoeziséhez (LUHMANN 1995, 213.). Vagyis itt többről van szó, mint pusztán kommunikációról, amikor is az egyik rendszer egyes jellemzőjét hozzáférhetővé teszi a másik számára. Az interpenetráció során két rendszer – anélkül, hogy egybeolvadna – teljes mértékben hozzáférhetővé válik a másik számára (értsd: a szerelmesek mindent megosztanak egymással, maximális bizalommal, őszinteséggel vannak egymás iránt), és egyúttal hozzájárul a másik autopoeziséhez is (értsd: az egyén ön-én konstrukciójának részévé válik a másikhoz fűződő jelentős kapcsola-

¹⁹ Mivel a kommunikáció mint valószínűtlen esemény bekövetkeztét a szimbolikusan általánosított médiumok valószínűsítik, a valószínűtlenség fennmaradása, a valószínűsítő folyamatok diszfunkcióját igazolja.

ta). Így tehát az intimitás, mint szimbolikusan általánosított médium, a kommunikáció olyan mértékű hatékonyságát (vagyis a megértés valószínűségének olyan nagy mértékű megnövelését) teszi lehetővé, mint amilyenre egyetlen más médium sem képes. Ezért lehet érdemes elgondolkozni azon, hogy az őszintétlenség vádja miatt egymás megértésétől elválasztott politikai vitapartnerek esetében az intimitást (természetesen nem a szerelemben megnyilvánuló hőfokon megvalósítva), mint médiumot, sikerrel lehetne-e bevetni a kommunikáció (megértés) valószínűségének növelésére²⁰.

Joggal fogalmazható meg ezen a ponton a kérdés: hogyan lehetséges – lehetséges-e egyáltalán – intimitást mint médiumot „tudatosan bevetni” a megértés elősegítésének céljából? Hiszen az intimitás rendes körülmények között hosszú idő alatt alakul ki, nem pedig tudatosan generálják. Természetesen a fórumok estében is ebből kell kiindulni, vagyis célként az intimitás megnyilvánulásainak védelme fogalmazható meg, nem pedig az intimitás generálása. Ez alatt felhasználók meghatározott köre által régóta, rendszeresen látogatott topic-ok védelmét értem. Hiszen egy ilyen topic a felhasználók között létesített interpenetrációs rendszerként definiálható, s mint ilyen, a köztük lévő intimitás közegének tekinthető²¹.

IV.

Esszémben arra tettem kísérletet, hogy az internetes fórumok empirikus vitáinak két jelenségét megvizsgáljam a habermasi paradigmán keresztül. Az elsőként tárgyalt anonimitás ellentmondásos szerepet játszik a kommunikatív cselekvés szempontjából: egyfelől felszabadítja azt az esetleges hatalmi elnyomás alól, másfelől szabad teret nyújt azok számára, akik nem vállalnak kezességet megnyilvánulásaik érvényességéért. E probléma orvoslásaként az anonimitás megszüntetésén gondolkodhatunk el, külföldi példa mutatja, hogy ez jótékonyan hat a fórumozók felelősségérzetére, viszont ez egyben a felszabadító potenciál felszámolását is eredményezi. A második jelenség a mannheimi partikuláris ideológia fogalmával megvilágított idült „őszinteség-érvényességi igény visszautasítás” volt, melyre megoldásként a luhmanni intimitás mint médium védelmét javasoltam.

A dolgozat során elsődleges célom – *A kommunikatív cselekvés elméletében* kialakított normatív bázis alapján – jobbító szándékú kritikát gyakorolni, hogy e fórumok egy nap – *a Faktizität und Geltung-ban* ismertetett – közakarát-formáló nyilvánosságá válhassanak.

²⁰ Erre történnek is kísérletek: egyes rendszeres fórumozók időről időre személyes találkozót szerveznek, ahol éppen ez a folyamat zajlik le (az intimitás – barátság formájában történő – generálása). Csakhogy az ilyen esetekben többnyire nem az ellenlábaskok ülnek le egy asztalhoz, hanem azok, akik előzőleg is egy oldalon álltak.

²¹ Erre példa a www.index.hu fórum kísérlete arra, hogy ún. védett topic-okat hozzanak létre, melyekben az oda rendszeresen író – azt mint interpenetrációs rendszert létrehozó – fórumozók moderátori jogkört kapnak, vagyis lehetőséget arra, hogy megvédjék a rendszert a kommunikációt ellehetetlenítő felhasználóktól.

IRODALOMJEGYZÉK

- BALOGH, István – KARÁCSONY, András 2000. *Német társadalomelméletek*, Budapest: Balassi Kiadó.
- BENJAMIN, Walter 1980. A második császárság Párizsa Baudelaire-nél, *Angelus Novus*, Budapest: Magyar Helikon.
- BERLIN, Isaiah 1990. A szabadság két fogalma, *Négy esszé a szabadságról*, Budapest: Európa Könyvkiadó.
- DAHLBERG, Lincoln 2001. *Extending the public sphere through cyberspace: The case of Minnesota e-democracy* http://www.firstmonday.dk/issues/issue6_3/dahlberg/
- DRYZEK, John 1995. Critical theory as research program, Stephen K. White (ed.): *The Cambridge companion to Habermas*, Cambridge: University Press.
- FELKAI, Gábor 1993. *Jürgen Habermas*, Budapest: Áron Kiadó.
- FELKAI, Gábor 1999. Kordiagnózis, tudásszociológia, tudományos program, Budapest, *Mannheim Károly, Új Mandátum*.
- HABERMAS, Jürgen 1971. *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltása*, Budapest: Gondolat.
- HABERMAS, Jürgen 1986. A kommunikatív cselekvés elmélete I–II., Budapest: *A Filozófiai Figyelő és a Szociológiai Figyelő különkiadványa*.
- HABERMAS, Jürgen 1996. *Between facts and norms – Contributions to a discourse theory of law and democracy*, Cambridge: The MIT Press (németül: Faktizität und Geltung, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1992.).
- HABERMAS, Jürgen 1999. Three Normative Models of Democracy, Ciaran Cronin – Pablo De Greff (ed.): *The Inclusion of the other*, MIT Press Cambridge, Massachusetts.
- MCCHARTY, Thomas 1981. *The critical theory of Jürgen Habermas*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- MCCHARTY, Thomas 1996. Practical discourse: on the relation of morality to politics. In Craig Calhoun (ed.): *Habermas and the public sphere*, Cambridge, Massachusetts, and London: The MIT Press.
- LUHMANN, Niklas 1984/1995. *Social systems*, Stanford: Stanford University Press (németül: Soziale Systeme, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main).
- LUHMANN, Niklas 1997. *Szerelem, szenvedély – Az intimitás kódolásáról*, Budapest: Józsoveg.
- OUTHWAITE, William 1994. *Habermas – A critical introduction*, Cambridge: Polity Press.
- SCHÜTZ, Alfred – LUCKMANN, Thomas 1984. Az életvilág struktúrái. In Hernádi Miklós (szerk.): *Fenomenológia a társadalomtudományokban*, Budapest: Gondolat.
- SIMMEL, Georg 1973. A nagyváros és a szellemi élet. In *Válogatott tanulmányok*, Budapest: Gondolat.
- TONKISS, Fran 2003. The ethics of indifference *International Journal of Cultural Studies*, 2003/6.
- TÖNNIES, Ferdinand 2004. *Közösség és társadalom*, Budapest: Gondolat.